

Andrzej Kadłuczka

Idea zrównoważonego rozwoju a problemy ochrony dziedzictwa kulturowego na przykładzie Florencji i Krakowa

The concept of sustainable development versus the problems of protecting cultural heritage on the example of Florence and Krakow

Wieloletnia współpraca pomiędzy Instytutem Historii Architektury i Konserwacji Zabytków a Fundacją Romualdo Del Bianco i Wydziałem Architektury Uniwersytetu Florenckiego, a także odnowienie i znaczne ożywienie kontaktów Florencji i Krakowa jako miast partnerskich pozwoliło nie tylko na wymianę doświadczeń naukowych, ale także na krytyczną ocenę kierunku ich rozwoju i metod ochrony dziedzictwa kulturowego, które w wielu aspektach są rezultatem wspólnych przemyśleń.

Karta Krakowska stanowiąca współczesną interpretację Karty Weneckiej powstała przy aktywnym udziale włoskiego środowiska konserwatorskiego, reprezentowanego także przez Uniwersytet Florencki. Istotą krakowskiego dokumentu jest postrzeganie ochrony dziedzictwa kulturowego jako celu, którego osiągnięcie nie musi stwarzać barier i przeszkód w rozwoju cywilizacji, ale może być właśnie fundamentalnym czynnikiem tego rozwoju.

Współczesna doktryna konserwatorska polega na przesunięciu akcentów z przedmiotowego na podmiotowe traktowanie zabytku, którego pojęcie ewoluujące w czasie oznacza dziś nie tylko coraz bardziej rozległy obszar ochrony, ale także multiplikację znaczeń, których nośnikiem jest ten zabytek. Naturalną konsekwencją takiej filozofii ochrony dziedzictwa jest dążenie do stanu równowagi pomiędzy jej zakresem a potrzebami rozwoju miasta historycznego.

Architekci i urbaniści są zgodni co do tego, że kluczem do ochrony dziedzictwa kulturowego w mieście historycznym jest planowanie przestrzenne, a więc profesjonalnie sporządzone miej-

The long lasting cooperation between the Institute of History of Architecture and Landmark Conservation and the Romualdo del Bianco Foundation and the Faculty of Architecture of the University of Florence, as well as renewing and reviving the contacts between Florence and Krakow as partner cities, allowed not only for the exchange of scientific experience but also for a critical evaluation of their development and methods applied to protect cultural heritage, which in many aspects result from shared reflections.

The Krakow Charter, which is a modern interpretation of the Venice Charter, was created with active participation of the Italian conservation circles represented also by the University of Florence. The essence of the Krakow document is setting the protection of cultural heritage as the aim the achievement of which might be a fundamental factor for the development of civilization instead of creating barriers and hampering it.

The modern conservation doctrine has emphasised treating monuments as subjects rather than objects, since the notion of a monument has evolved with time and nowadays it denotes not only a growing area of protection but also multiple meanings the monument conveys. The natural consequence of such a philosophy of heritage protection is aiming at reaching a balance between its extent and the developmental needs of a historic city.

Architects and urban planners agree that the key to protecting cultural heritage in a historic city is spatial planning, which means professionally drawn

scowe plany zagospodarowania, które posiadają rangę prawa lokalnego regulującego priorytety i zasady polityki przestrzennej na jego obszarze, a zatem także priorytety i zasady ochrony dziedzictwa.

Można tu postawić zarzut, że traktowanie planowania przestrzennego przez obecną ustawę „o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” tylko jako jednej z czterech form ochrony jest w tym kontekście poważnym błędem i niedocenianiem potężnego instrumentu sterującego.

Wykorzystanie tego instrumentu jest od lat przedmiotem badań naukowych i teorii planowania przestrzennego. Znana jest powstała w latach 70. XX wieku koncepcja rozwoju zerowego miasta historycznego zdefiniowana przez Malisz, który pod tym pojęciem rozumiał opcję rozwoju ekstensywnego, a nie intensywnego, koncentrującą wysiłki na modernizacji miasta w ramach istniejącej struktury przestrzennej, bez potrzeby jej rozbudowy na zewnątrz. W środowisku konserwatorskim z kolei pojawiła się koncepcja ochrony ekosystemu kulturowego, opierająca się na podobnych przesłankach filozoficznych.

Na ogół konserwatorzy zabytków architektury wyznający doktrynę zrównoważonej ochrony dziedzictwa, a więc jak zdefiniował Andre de Naeyer – szukający rozwiązań pomiędzy ‘nadmierną elastycznością’ czy tolerancją a ‘konserwatorskim fundamentalizmem’¹ zgodni są co do specyficznej cechy zabytku zmieniającego się w czasie. Jest to koncepcja tzw. „dynamicznej formuły zabytku” powszechnie akceptowana przez twórców „Karty Krakowskiej 2000”².

Mając także świadomość nieuchronności zmian miast historycznych, ale również uznając, że zmiany te możemy kontrolować, a nawet sterować nimi, należy postawić pytanie o pożądany z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kierunek tych zmian.

Współczesna nauka, a także doskonalone metody zarządzania miastem, zmierzają do stworzenia takich mechanizmów, których działanie zapewni sprawne funkcjonowanie i zrównoważony rozwój historycznie ukształtowanej struktury urbanistycznej³. Podstawą takich działań jest „(...) przywrócenie należytego miejsca w gospodarce przedsiębiorczości indywidualnej, oraz zagwarantowanie ludziom prawa własności (...)”⁴. Jest to całkowicie nowy paradygmat – zespół dobrowolnie przyjętych założeń, w tym także przekonań, poglądów i uznanych za słuszne preferencji.

Idea zrównoważonego rozwoju – termin, który przyjęto w języku polskim jako równoznaczny z angielskim „sustainable development”⁵ – została zarysowana w głośnej deklaracji sztokholmskiej ONZ z 1972 roku, ale nazwa ta pojawiła się po raz pierwszy dopiero w 1978 roku. Oczywiście deklaracja

local development plans given the rank of local law in regulating priorities and rules of spatial policy in the local area, and therefore the priorities and rules for heritage protection.

It could be argued that the way in which the current Act of ‘Landmark Protection and Care’ treats spatial planning as only one out of four forms of protection is a serious mistake in this context and shows underestimating of the powerful instrument of control.

Using that instrument has been the subject of scientific research and theory of spatial planning for years. In the 1970s, a well – known idea of ‘zero development’ of a historic city was defined by Malisz, who understood the term as an option of extensive and not intensive development, concentrating efforts on modernizing a city within the existing spatial structure without the necessity of expanding outside. In the conservation circles, there appeared the concept of cultural ecosystem protection based on similar philosophical premises.

Generally, conservators of architecture monuments who believe in the doctrine of balanced protection of heritage and so, according to the definition by Andre de Naeyer, search for solutions between ‘too large elasticity’, or tolerance and ‘heritage fundamentalism’, agree as far as specific features of a monument changing with time are concerned. It is the concept of the so called ‘dynamic formula of a monument’ commonly accepted by the founders of the ‘Krakow Charter 2000’.

Being aware of the inevitability of changes in historic cities, but also acknowledging the possibility of controlling the changes or even manipulating them, one has to pose the question concerning the direction of such changes desirable from the perspective of heritage protection.

Modern science as well as improved methods of city management, aim at creating such mechanisms which will ensure efficient functioning and sustainable development of the historically conditioned urban structure. The basis of these activities is “(...) restoring individual enterprise its proper place in economy, and guaranteeing people’s property rights(...)”. It is a completely new paradigm – a set of voluntarily accepted assumptions, views and preferences regarded as justified.

The idea of sustainable development – ‘zrównoważony rozwój’ in Polish – was outlined in the famous Stockholm Declaration of the UN in 1972, but the term appeared for the first time in 1978. Naturally, the UN Declaration refers to biological resources of the planet which should be exploited in such a way that would make their recreation possible, so transferring the idea of sustain-

ONZ dotyczy zasobów biologicznych planety, ale tak jak w odniesieniu do tych zasobów postulujemy taką ich eksploatację, która stwarza możliwości ich odtworzenia, tak też przenosząc ideę zrównoważonego rozwoju w obszar dziedzictwa kulturowego winniśmy szukać takiej możliwości eksploatacji tego obszaru, która nie narusza tego dziedzictwa, ale może także doprowadzić do odtworzenia czy odnowienia zasobów dziedzictwa, a nawet jego pomnożenia.

Takie pomnażanie może nastąpić właśnie w wyniku rozumnie sterowanego rozwoju gospodarczego, w ramach którego nowe inwestycje lokowane w miejscach pozostających w kontekście obszarów archeologicznie aktywnych mogą tworzyć nowe 'miejsca archeologiczne' i wzbogacić równocześnie materialny zasób oraz wiedzę. Taki proces jest znany jako 'rewaloryzacja', która – prowadzona w odniesieniu do pojedynczych obiektów architektonicznych – doprowadziła od odzyskania wielu cennych elementów substancji zabytkowej utraconej w toku historycznych przekształceń zabytku. Podobny proces 'rewaloryzacji' może dotyczyć obszarów zurbanizowanych, na których świadomie prowadzona polityka inwestycyjna może przynieść podobne rezultaty w skali miasta.

Porównując Kraków i Florencję, miasta, które są stolicami kulturalnymi Polski i Włoch, a zarazem miasta partnerskie, warto wyeksponować zasadnicze różnice, jakie cechowały ich powojenny rozwój przestrzenny. Kraków wyszedł z działań wojennych obroną ręką, Florencja, a zwłaszcza jej historyczne centrum, znacznie ucierpiała w wyniku alianckich bombardowań. Kraków od momentu politycznej decyzji o budowie Nowej Huty wkroczył w okres żywiołowego wzrostu demograficznego i budowy nowych wielkich osiedli mieszkaniowych, Florencja po kilku latach intensywnej odbudowy zniszczonego historycznego centrum⁶ przyjęła w 1962 roku nowy plan zagospodarowania przestrzennego (Piano Regolatore) opracowany przez Eduarda Dettiego⁷.

Pierwsza faza powojennej odbudowy oparta została na wynikach konkursu, którego myślą przewod-

able development into the sphere of cultural heritage we should also seek such a possibility of exploiting it which would not disturb it, but could lead to recreation or renewal of heritage resources or even their increase.

Such increase could result from reasonably controlled economic development within which new investments located in the context of archaeologically active areas could create new 'archaeological sites' and enrich both material resources and knowledge. Such a process is known as 'revalorisation' which, conducted in reference to individual architectural objects resulted in the recovery of several precious elements of monument substance which had been lost in the course of historical changes of the monument. A similar process of 'revalorisation' could apply to urban areas, in which consciously conducted investment policy could produce similar results on a city scale.

When comparing Krakow and Florence which are cultural capitals of respectively Poland and Italy, as well as partner cities, it is worth emphasizing the basic differences characterizing their post-war spatial development. Krakow emerged from the war relatively unscathed, while Florence, and particularly its historic centre, was badly damaged as a result of air-raids by the allied forces. Since the moment of the political decision concerning building of Nowa Huta, Krakow entered a period of rapid demographic growth and mushrooming huge new residential areas. After a few years of intensive reconstruction of its demolished historic centre, in 1962 Florence accepted a new land development plan (Piano Regolatore) prepared by Eduardo Detti.

The first phase of the post-war restoration was based on the results of a competition whose motto was 'revalorisation' of the substance of the historic centre in urban scale. The idea of reconstructing individual buildings was abandoned, but new buildings which were erected in their place had to closely follow conservation guidelines such as

Tab. 1. Porównanie tendencji rozwojowych Florencji i Krakowa w latach 1960-2005
Table 1. Comparison of development tendencies of Krakow and Florence from 1960 to 2005

Lata Years	Liczba mieszkańców [tys.] Population [thousand]		Powierzchnia miasta [km ²] City area [km ²]	
	FLORENCJA FLORENCE	KRAKÓW	FLORENCJA FLORENCE	KRAKÓW
1960	433	415	–	–
1991	403	715	–	–
2005	368	757	102	326

nią była 'rewaloryzacja' substancji centrum historycznego w skali urbanistycznej. Zaniechano rekonstrukcji poszczególnych budynków, ale nowe, które powstały w ich miejsce, musiały ściśle spełniać wytyczne konserwatorskie, takie jak zachowanie historycznych podziałów działek, gabaryty, historyczne bryły, a nawet kompozycję elewacji zgodną z miejscową tradycją budowlaną. W kilku przypadkach w miejscach o szczególnym znaczeniu w sensie kompozycji urbanistycznej dopuszczono nowe kreacje. Do takich przykładów należy słynna dziś Cassa di Risparmio wg projektu Giovanniego Michelucciego (1956-1975), protagonisty ruchu modernistycznego we Włoszech, który w tym budynku zawarł ideę „interpretacji architektury miejsca”, stosując zasadę kontynuacji ulicy jako wnętrza historycznego i organicznie wpisując w nie rozczłonkowaną bryłę budynku, używając finezyjnego detalu i tradycyjnego materiału⁸.

Odbudowa historycznego centrum Florencji oparta została na dwóch istotnych z punktu widzenia konserwatorskiego kanonach: zachowania substancji autentycznej oraz utrzymania charakteru różnorodności i malowniczości klimatu miasta. W duchu tych kanonów pomiędzy dwoma pieczołowicie odbudowanymi mostami Ponte San Trinita i Ponte Vecchio wkomponowano nową pierzeję północnego bulwaru Arno.

Florencja jest miejscem, gdzie łatwo można znaleźć liczne przykłady inwestycji harmonijnie wkomponowanych w historyczne tło zgodnie z ideą 'sustainable development', a które są dowodem odnowienia zasobów dziedzictwa i ich pomnożenia. Takim czytelnym przykładem jest odkrycie i publiczne udostępnienie relikwów bazyliki Santa Reparata pod posadzką nawy katedry Santa Maria del Fiore, modernizacja słynnego muzeum Opera del Duomo, adaptacja Palazzo degli Affari dla międzynarodowego centrum kongresowego, a także znane z podręczników historii architektury współczesnej dzieła takich włoskich mistrzów, jak Michelucci, Cetti, Scarpa, Savioli, Spadolini czy Natalini. Wnieśli oni w historyczną strukturę miasta nową wartość świadczącą o synergicznym pomnożeniu istniejącego dziedzictwa kulturowego.

Logikę rozwoju przyjętą w planie Piano Regolatore można by sputentować znanym powiedzeniem „mniej znaczy więcej” – konsekwentna deglomercja Florencji pozwoliła zachować skalę, sylwetę i klimat miasta historycznego, ale zarazem znaleźć kierunek zrównoważonego jego rozwoju w oparciu o twórczą kontynuację. Taki kierunek zdaje się wyznaczać najnowszy plan strategiczny dla obszaru metropolitalnego powstały w wyniku kilku warsztatów projektowych, których wyniki poddano profesjonalnej i społecznej dyskusji, a określając wizję Florencji do roku 2010⁹.

maintaining historical plots, volume, historical shape and even the composition of elevation consistent with the local building tradition. In some cases, new creations were allowed in places of particular significance to urban composition. Such a case was the famous Cassa di Risparmio, built according to the design by Giovanni Michelucci (1956-1975), a protagonist of the modernist movement in Italy, who encompassed his idea of “interpreting the architecture of the place” in this building, by applying the rule of continuing the street as a historical interior and organically writing in it the broken-up shape of the building with the use of fine detail and traditional material.

Rebuilding the historical centre of Florence was based on two canons, significant from the conservation viewpoint: preservation of authentic substance and maintaining the characteristic variety and picturesque climate of the city. Following the canons, a new frontage of the northern boulevard on the Arno was integrated between the two meticulously restored bridges Ponte Santa Trinita and Ponte Vecchio.

Florence is a place where it is easy to find numerous examples of buildings harmoniously integrated into historic background, according to the concept of 'sustainable development', and which offer evidence of renewing and enlarging heritage resources. Clear examples of this have been the discovery of the relics of the Santa Reparata Basilica under the nave floor of the Cathedral Santa Maria del Fiore and making them available to the public, modernization of the famous museum opera del Duomo, adaptation of Palazzo degli Affari into an international congress centre, as well as the work of such Italian masters as Michelucci, Cetti, Scarpa, Savioli, Spadolini or Natalini, known from history of architecture handbooks. They introduced a new value into the historic city structure, which confirms synergetic increase of cultural heritage.

The logic of development encompassed in the Piano Regolatore could be summed up with a well known phrase 'less means more' – consequent deglomercation of Florence allowed for the preservation of the scale, silhouette and the climate of a historic city, but also for finding a direction for its sustainable development on the basis of creative continuation. Such a direction seems to be followed in the most recent strategic plan for the metropolitan area obtained during some designing workshops the results of which were subjected to professional and social debate as it defines the vision of Florence until 2010.

In that context, the experience of Krakow seems to have been much more dramatic and the

Ryc. 1. Plan regulacyjny Florencji, E. Detti 1962
 Fig. 1. Regulation plan of Florence, E. Detti 1962

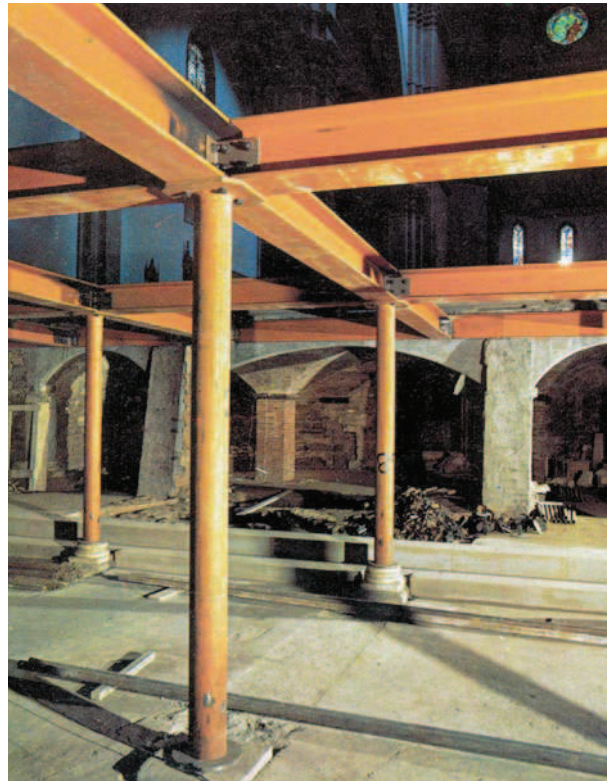
Ryc. 2. Stan zniszczeń północnego brzegu Arno w 1945
 Fig. 2. War damage on the northern bank of the Arno in 1945

Ryc. 3. Zabudowa północnego brzegu Arno dziś
 Fig. 3. Buildings on the north bank of the Arno, present day state

Ryc. 4. Santa Maria del Fiore, rezerwat bazyliki S. Reparata
 Fig. 4. Santa Maria del Fiore, archaeological reserve of the Basilica of S. Reparata

Ryc. 5. Santa Maria del Fiore, rezerwat bazyliki S. Reparata, 1975
 Fig. 5. Santa Maria del Fiore, archaeological reserve of the Basilica of S. Reparata, 1975

Ryc. 6. Nowe skrzydło Biblioteki Narodowej, Florencja via Magliabechi, 1966
 Fig. 6. New wing of the National Library, Florence via Magliabechi, 1966

Doświadczenia Krakowa w tym kontekście wydają się być znacznie bardziej dramatyczne, a kolejne, wciąż zmieniane plany rozwoju świadczące o braku wizji uzasadniały pojawiające się coraz częściej pytanie „Quo vadis Cracovia?”. Na kierunki rozwoju miasta zwłaszcza w okresie 1945-1971 istotny wpływ miały czynniki polityczne, w oparciu o które podjęto w 1949 roku decyzję o budowie pod Krakowem, na terenach wsi Pleszów i Mogiła wielkiego kombinatu metalurgicznego z zapleczem dla 60 tysięcy mieszkańców. Decyzja miała nie tylko charakter strategiczny, ale wybór miejsca w bezpośrednim sąsiedztwie znanego z konserwatywnych poglądów Krakowa podyktowany został także oczekiwanymi zmianami społecznymi. Jak pisze historyk A. Chwalba: „Budując miasto podjęto próbę uformowania nowego społeczeństwa. Wydawało się, że ludzie wyrwani ze swych środowisk, pozbawieni oparcia w Kościele i w rodzinie staną się łatwym łupem propagandy”¹⁰.

Decyzja o lokalizacji kombinatu i dzielnicy mieszkaniowej na wschód od granic administracyjnych Krakowa wymuszała zasadniczą zmianę struktury przestrzennej miasta i zagrażała jego historyczno-kulturowym wartościom. Była to zmiana świadoma, lansowana przez ówczesnych działaczy partyjnych: „Nowym, dynamicznym kierunkiem rozwoju przestrzennego miasta jest kierunek wschodni, w odróżnieniu od historycznego realizowanego wzdłuż osi północ-południe”¹¹.

W roku 1949 utworzono w Krakowie zespół planistów pod kierunkiem Tadeusza Ptaszyckiego, autora planu powojennej odbudowy Wrocławia, którego zadaniem było zaprojektowanie nowego socjalistycznego „w swej treści i formie” miasta-satelity.

W ślad za tymi decyzjami politycznymi przystąpiono także do sporządzenia nowych planów zagospodarowania miasta. Po zakończeniu działań wojennych administracja miasta przez pewien czas opierała się na przedwojennym planie Kazimierza Dziewońskiego, który uważano za plan sprzyjający harmonijnemu rozwojowi miasta, oparty na walorach tradycyjnych i kontynuacji historycznego systemu drożnego. W 1958 roku ukończony został nowy plan rozwoju przestrzennego opracowany przez Annę Ptaszycką, który stwarzał pewne bariery dla nadmiernej industrializacji miasta i preferował w sposób czytelny idee howardowskiego miasta-ogrodu. Plan Ptaszyckiej, przyjęty przez Radę Narodową Krakowa, został jednak przez rząd PRL odrzucony. Dopiero kolejny plan sporządzony pod kierunkiem Stanisława Hagera został ostatecznie zatwierdzony decyzją rządową w 1966 roku. Chociaż zakładał on wizję dynamicznego rozwoju Krakowa w oparciu o rozwój przemysłu ciężkiego¹² i ekstensywny model przestrzenny, któremu

continuously changing development plans proving lack of any vision, justified the repeatedly asked question: “Quo vadis Cracovia?” The trends in the city development, particularly during the period from 1945 to 1971, were strongly influenced by political factors on the basis of which, in 1949, the decision was made concerning the erection of huge steelworks with a supply base for 60 thousand inhabitants in the area of the former Pleszów and Mogiła villages, near Krakow. The decision was not only of strategic character; the selection of a place in the vicinity of Krakow, known for its conservative opinions, was conditioned by the expected social changes. The historian A. Chwalba wrote: “Building the city they attempted to form a new society. It seemed that people uprooted from their natural environment and finding no support in the Church or family would be an easy prey for propaganda”.

The decision to locate the steelworks and residential area east of the administrative boundaries of Krakow enforced a complete change of the city spatial arrangement and endangered its historical and cultural values. It was a conscious change, promoted by the then party activists: “East is the new, dynamic direction of the spatial development of the city, as opposed to the historic one realized along the north – south axis”.

In 1949, a team of urban planners was formed in Krakow, led by Tadeusz Ptaszycki, the author of the plan of post-war rebuilding of Wrocław, whose task was to design a new satellite city socialist ‘in its form and content’.

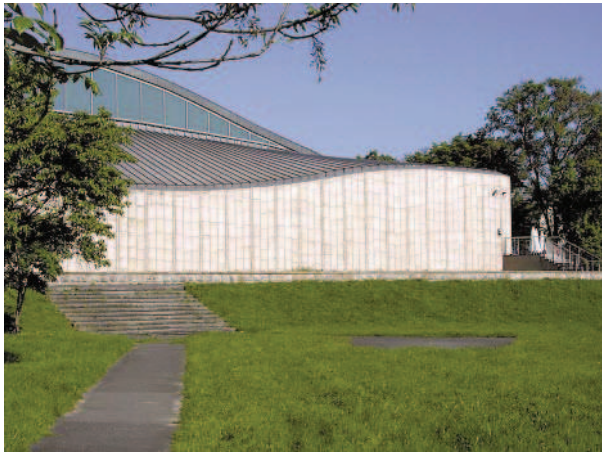
Those political decisions were followed by new plans for the city development. For some time after the end of military actions, the city administration followed the pre-war plan of Kazimierz Dziewowski which was regarded as favourable for the city’s harmonious development, based on traditional values and continuation of historical road network. In 1958 a new plan of spatial development was completed, prepared by Anna Ptaszycka, which created some barriers for excessive industrialization of the city and distinctly promoted the idea of Howard’s garden city. However, Ptaszycka’s plan accepted by the National Council of Krakow was rejected by the government of Poland. Only the next plan, prepared under the supervision of Stanisław Hager, finally obtained government approval in 1966. Although its assumptions encompassed dynamic development of Krakow based on the development of heavy industry and an extensive spatial model enhanced by significant expansion of administrative boundaries, it still based on the most important historically shaped key elements of urban structure.

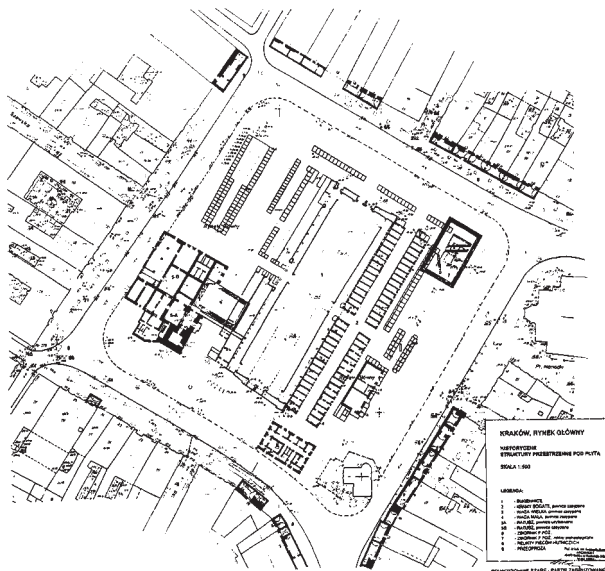
Ryc. 7. Budynek mieszkalny Florencja via Piagentina, L. Saviolli 1971
 Fig. 7. A residential building, Florence via Piagentina, L. Saviolli 1971

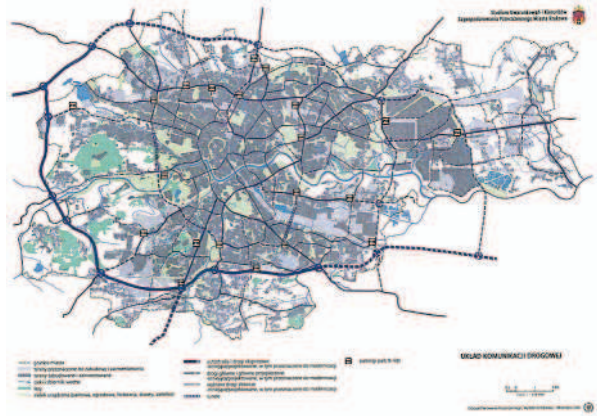
Ryc. 8. Archiwum państwowe, Florencja Viale della Giovine Italia, I. Gamberini 1989
 Fig. 8. National Archive, Florence, Viale della Giovine Italia, I. Gamberini 1989

Ryc. 10. Centrum Kultury Japońskiej Manggha, A. Isozaki, K. Ingarden, 1999
 Fig. 10. The Centre of Japanese Culture Manggha, A. Isozaki, K. Ingarden, 1999

Ryc. 11. Rejestracja podziemnych relikwów średniowiecznej zabudowy w Rynku Głównym w Krakowie
 Fig. 11. Registration of underground relics of medieval building on the Main Square in Krakow

Ryc. 9. Studium uwarunkowań i kierunków rozwoju, układ komunikacji drogowej dla Krakowa, 2002
 Fig. 9. Study of conditions and directions of development, road communications system for Krakow, 2002

Ryc. 12. Prace archeologiczne w Rynku Głównym w Krakowie, poprzedzające przebudowę nawierzchni, 2005
 Fig. 12. Archaeological excavations in the Main Square in Krakow, prior to paving a new surface, 2005

Ryc. 13. Rozbudowa Biblioteki Jagiellońskiej, R. Loegler, 2005
 Fig. 13. Extension of the Jagiellonian Library, R. Loegler, 2005

Tab. 2. Wzrost powierzchni zajmowanej przez miasto Kraków i jego ludności w latach 1945-2000
 Table 2. Increase of the Krakow city area and its population from 1945 to 2000

	1945	1955	1965	1975	1986	1990
Powierzchnia (km ²) <i>Area (km²)</i>	165	230	230	322	327	327
Ludność (tys. mk) <i>Population (thousand)</i>	298	421	520	685	740	750

sprzyjało znaczne rozszerzenie granic administracyjnych, to wciąż bazował na historycznie ukształtowanych najważniejszych węzłach historycznej struktury urbanistycznej.

Przełomowym momentem w rozwoju Krakowa – ale w sensie negatywnym – stała się decyzja o przystąpieniu do opracowania kolejnej wersji planu. Paradoksalnie jej motywem była chęć odpolitycznienia decyzji planistycznych i oparcie się na zespołach eksperckich. Niestety autor nowego planu rozwoju przestrzennego nie był w stanie odebrać się od „pompatycznej wizji zgodnej z duchem epoki gierkowskiej”¹³, lansując uparcie model rozciągniętego wzdłuż osi wschód–zachód systemu komunikacji pasmowo-rusztowego, całkowicie sprzeczny z tradycyjnym układem koncentryczno-promienistym.

Obok błędów planistycznych zagrożeniem dla zabytków miasta stało się wyjątkowo wysokie zanieczyszczenie środowiska, którego źródłem były wielkie zakłady przemysłowe Nowej Huty i Skawiny, a także przestarzały system ogrzewania budynków i niewydolny układ komunikacyjny, produkujące znaczne ilości dwutlenków siarki i węgla, związków azotu i węgla oraz fluorowodoru. W połączeniu z niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, dużą wilgotnością i opadami deszczu zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego nad Krakowem przekroczyło bezpieczne stężenie i stało się groźne tak dla ludzi, jak i dla substancji zabytkowej. W historycznym centrum zaobserwowano szczególnie szybką destrukcję materii budowlanej: kamienia, cegły, tynków i drewna. Pod presją opinii publicznej i coraz bardziej otwarcie występującej opozycji politycznej władze zmuszone były podjąć decyzję o zamknięciu szkodliwej i przestarzałej Huty Aluminium w Skawinie. W wyniku narastającego kryzysu gospodarczego i upadku mitu epoki gierkowskiej przystąpiono w 1988 roku do opracowania kolejnego planu rozwoju przestrzennego pod kierunkiem Zbigniewa Ziobrowskiego, zakładającego znaczną redukcję przemysłu ciężkiego i ograniczenie rozwoju aglomeracji. Rozpoczęta w rok potem zasadnicza transformacja systemu polityczno-gospodarczego szybko wymusiła dalsze korekty i zmiany priorytetów stanowiących pod-

The breakthrough in the development of Krakow, though in its negative sense, was the decision to have another version of the plan made. Paradoxically, its motive was a desire to depoliticize the decisions concerning urban planning and leaving them to teams of experts. Unfortunately, the author of the new spatial development plan was unable to break away from ‘the pompous vision in the spirit of the Gierek epoch’, stubbornly promoting the model of a ‘strip – grill’ communications system spreading along the east – west axis, completely against the traditional concentric – radial layout.

Besides planning errors, the threat for the city monuments was extremely high environment pollution the sources of which were the industrial plants in Nowa Huta and Skawina, as well as outdated heating system and inefficient communications system, producing significant amount of sulphur and carbon dioxides, nitrogen and carbon compounds and hydrogen fluoride. Combined with adverse climate conditions, high humidity and precipitation, atmospheric pollution over Krakow became dangerous both for people and monuments. Particularly rapid destruction of building materials: stone, brick, plaster and wood was observed in the historical city centre. Under the pressure of public opinion and the political opposition voicing their views more openly, the authorities had to close down the harmful and old fashioned Aluminium Plant in Skawina. As a result of the growing economic crisis and the fall of the Gierek epoch myth, in 1988 another plan of spatial development was devised under the supervision of Zbigniew Ziobrowski, which aimed at significant reduction of heavy industry and restricting the growth of the agglomeration. The complete transformation of the political and economic system, which started a year later, quickly enforced further corrections and changes in priorities constituting the basis of development. Inhibiting the growth of population and the territorial expansion outwards, as well as a return to the concentric – radial layout were the most essential changes in the urban planning philosophy. For the first time in the land development plans there appeared suggestions of defining zones of strict conservation protection.

stawę rozwoju. Zahamowanie wzrostu ludności i ekspansji terytorialnej na zewnątrz, a także powrót do kontynuacji układu promienisto-koncentrycznego, to najbardziej istotne zmiany w filozofii planowania. Po raz pierwszy w planach zagospodarowania pojawiły się propozycje wyznaczenia ścisłych stref ochrony konserwatorskiej.

Znaczny postęp należy odnotować w dziedzinie restauracji i konserwacji zabytków architektury. Kontynuacja przez Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa dynamicznej działalności w nowych warunkach przyniosła widoczne efekty. Niemniej transformacja ustrojowa i prace legislacyjne związane z planowanym akcesem do Unii Europejskiej nie pozostawały bez wpływu na tempo, sprawność i merytoryczny poziom decyzji podejmowanych w kwestii lokalizacji nowych inwestycji i planowania strategicznego.

Po unieważnieniu w Polsce wszystkich planów zagospodarowania w 2002 roku, w Krakowie przyjęto w rok potem „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta”, na podstawie którego opracowywane są sukcesywnie miejscowe plany dla dzielnic i poszczególnych fragmentów miasta. Podstawowym problemem pozostaje nadal przestarzała struktura systemu komunikacji Krakowa, wciąż pozostająca w przebudowie i nadal generująca w dużym stopniu zanieczyszczenia środowiska atmosferycznego. Niekończące się spory dotyczą także planów budowy podziemnych i naziemnych parkingów, oprotestowywane przez mieszkańców bądź konserwatorów widzących w tych planach zagrożenie dla stratygrafii kulturowej miasta.

W tym kontekście postawione w latach 80. ubiegłego stulecia pytanie „Quo vadis Cracovia?” wciąż wydaje się oczekiwać odpowiedzi.

Significant progress was also made in the field of restoration and conservation of architecture landmarks. Continuation of its dynamic activity in the new conditions brought visible results to the Social Committee for the Restoration of Krakow Monuments. Nevertheless, political transformation and legislative work connected with the planned access to the European Union affected the speed, efficiency and the quality of decisions concerning the location of new investments and strategic planning.

After all the land development plans in Poland were declared invalid in 2002, a year later “The Study of Conditioning and Directions in City Development” was accepted in Kraków on the basis of which local plans for quarters and particular city sectors have been gradually drawn up. The basic problem is still the outdated structure of communications system in Krakow, which is constantly under reconstruction and still generates huge amounts of atmospheric pollution. Endless disputes concern also the building plans for the underground and above-ground parking lots, objected to by the inhabitants or conservators who perceive them as a threat to the cultural stratigraphy of the city.

In such a context, the question: “Quo vadis Cracovia”, posed in the 1980s, seems to be still waiting for an answer.

¹ A. De Naeyer, *Integration based on respect for tradition and well-balanced openness to modern development is the guarantee for retaining cultural identity of the historic city*: “...One has to find the right equilibrium between traditional environment and modern comfort and safety on urban level. Too large ‘elasticity’ as well as ‘heritage fundamentalism’, are bad advisors! ...”. Str. 5 nin. Aneksu do Projektu Badawczego KBN nr 0898/T07/2003/25 pt. *Relikty architektury średniowiecznej w centrum historycznego Krakowa; naukowo-badawcze przesłanki ich wykorzystania we współczesnym procesie rozwoju miasta*, Kraków 2005.

² A. Kadłuczka, *Monument of architecture and its dynamic formula w: Il restauro fra identità e autenticità*, red. G. Cristinelli i V. Foramitti, Marsilio Editori, Venezia 2000, s. 273.

³ W. Pęski, *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast*, Wyd. Arkady, Warszawa 1999, s. 17.

⁴ W. Pęski, *op. cit.*, s. 19.

⁵ W. Pęski, *op. cit.*, s. 21.

⁶ *Firenze 1945-1947. I progetti della „Ricostruzione”*, Firenze 1995.

⁷ P. Amalo, *Explosion of the ‘Giubbe Rosse’ Avant-Garde*, (w:) *Firenze, architettura città paesaggio*, red. M. Dezzi Bardeschi, Mancosu Editore, Roma 2006, s. 22-87.

⁸ G. Torretta, G. Michelucci e la ricostruzione delle zone attorno al Ponte Vecchio, Torino 1968.

⁹ L.V. Masini, *Firenze: Misunderstood „contemporary”*, (w:) *Firenze, architettura città paesaggio*, red. M. Dezzi Bardeschi, Mancosu Editore, Roma 2006, s. 96-103.

¹⁰ A. Chwalba, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1945-1989*, tom 6, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 227.

¹¹ A. Chwalba, *op. cit.*, s. 47; przytoczony za autorem cytatu pochodzi z wypowiedzi ówczesnego przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej Krakowa Jerzego Pękali.

¹² A. Chwalba, *op. cit.*, s. 47.

¹³ A. Chwalba, *op. cit.*, s. 48.

Streszczenie

Kraków i Florencja posiadają w Unii Europejskiej status miast bliźniaczych, ale związki kulturowe mają długą tradycję i są wciąż rozwijane także pomiędzy organizacjami pozarządowymi oraz uczelniami. Szczególnie ważna dla obu miast jest wymiana doświadczeń w dziedzinie ochrony dziedzictwa architektury. Oba miasta należą do unikalnych pod względem stanu zachowania, liczby i wartości zabytków architektury, ale doktryny konserwatorskie i drogi powojennego rozwoju wykazują znaczne zróżnicowanie. W artykule prezentowane są doświadczenia i rezultaty odbudowy Florencji po zniszczeniach wojennych i zmagania społeczeństwa Krakowa o uratowanie jego autentycznej substancji zabytkowej zagrożonej przez niekontrolowany rozwój przemysłu ciężkiego wymuszony w latach 1945-1989 względami politycznymi. Podczas gdy urbaniści włoscy postawili na deglomerację Florencji, plany rozwoju Krakowa w latach 70. ubiegłego wieku epatowały wizją ponad milionowej metropolii. Florencja może poszczycić się wyrafinowaną estetycznie nową architekturą wpisaną w nienaruszoną sylwetkę historyczną, pejzaż Krakowa 1989 roku „wzbogacił się” o nieudane nowe inwestycje, a opinia publiczna skłonna jest odrzucić każdą odważną i oryginalną kreację. Mimo zróżnicowanych warunków i modeli rozwoju oba miasta są potęgami turystycznymi w skali globalnej i w tej dziedzinie mogą także wspólnie pracować nad strategią udostępnienia i zarządzania dziedzictwem kulturowym.

Abstract

Krakow and Florence possess the status of twin cities in the European Union, but their cultural connections are of much longer standing and are being continuously developed also between non-governmental organizations and universities. The exchange of experience concerning the protection of architectural heritage is particularly important for both cities. The two cities are unique as far as the state of preservation, number and value of monuments of their architecture is concerned, but their conservation doctrines and ways of post-war development show significant differences. The article presents the experience and results of rebuilding Florence after the ravages of war, and the efforts undertaken by the community of Krakow to save its authentic monuments endangered by uncontrolled development of heavy industry enforced by political reasons in the years 1945-1989. While Italian urban planners insisted on deglomeration of Florence, the plans of development of Krakow in the 1970s stunned with the vision of a metropolis for over a million inhabitants. Florence can boast of aesthetically refined new architecture fitted into untouched historical silhouette of the city, while the skyline of Krakow of 1989 was 'enriched' by botched new investments, and public opinion is likely to reject any bold and original creation. Despite varied conditions and models of development, both cities are tourist destinations on a global scale and can cooperate in this area on improving their strategies regarding availability and management of their cultural heritage.